

Arxiu Històric de l'Hospitalet.
C/ Joan Pallarès s/n.
08901-L'Hospitalet.

Persona entrevistada: Sr. **Palau**.
Projecte: **LA FARGA**.
Data: març 2000.
Entrevistadora: Dolors Marín.
Duració: 1h, 30 minuts.
Signatura: Ot6

A l'entrevista hi participa una altra persona que s'indica: X

CARA A:

... Aquí a Hospitalet ja?
Sí.

A on?
El 28 de setembre.

I a on, aquí al Centre o...?
Al carrer Major.

I els seus pares ja eren de Hospitalet?

No, el meu pare va venir aquí que tenia 19 o 20 anys, que era forner, era de la província de Lleida, de Balianes i la meva mare va venir aquí de petita amb els seus germans, és la més gran dels germans, i amb els pares, però va venir de Sitges. Era de Sitges, i van viure a molts "puestos" d'aquest poble, van viure quasi a tots els carrers, perquè el meu avi es veu que canviava de casa com de camisa.

I llavorens van treballar de forners, el seu pare?

Ell era forner, sí, "hasta" que als anys 20 i pico, 28 o 27 o 26, no ho recordo exactament, va deixar de fer de forner i va entrar de "sereno", va ser "sereno" "hasta" l'any 36, quan va venir la revolució ho va deixar perquè li van matar a un pobre nanu de Ca l'Albors, el més petit de l'Albors... li van matar als peus.

Allò que agafava la F.A.I, que anaven amb els cotxes i feien el passeig que en deien, "pues" amb aquest xaval, que era el més petit dels germans de l'Albors, jo no sé si tenia uns 18 anys em fa l'efecte... Clar, a la carretera, allí on hi ha ara l'Espiga, van obrir el cotxe i el van fer sortir, i és clar, aquell nanu al veure al meu pare, que el coneixia, que era el "sereno" del seu barri, va anar cap a ell: "Sereno, sereno...", i li desapareixen i li cau mort als peus.

I a l'endemà el meu pare va pujar a l'Ajuntament, que l'alcalde era un amic seu...

Ah, que era el Ramón Frontera l'alcalde.

No, el Ramón Frontera havia sigut alcalde abans de la guerra, em fa l'efecte que l'alcalde devia ser el Muntaner, el Muntaner fill, perquè hi havia el pare i el fill. Doncs li va donar la credencial de "sereno" i va dir: "Jo que em matin a la gent pel carrer als meus peus i jo no pugui fer res, per mi no és això". I va tornar a fer de forner.

I perquè el van matar a aquell noi Albors? Què era catòlic o...?

Perquè eren "fascistes", es deia que eren "fascistes", i aquell nanu, aquell xicot poder... falangistes no, perquè falangistes a Catalunya no n'hi havien de falangistes, poder sí que n'hi havia algun però... no sé per quin motiu, perquè ja dic, mataven a la gent sense... Mira, tu tenies un amic d'aquests de les patrulles de control, que eren uns assassins, i tenies una persona, un veí, enemistat amb ell per "algo" i deies: "Aquell mateu-lo que és un "fascista"". I el mataven.

I recorda qui eren els de les patrulles de control? Se'n recorda encara?

Ui, eren molts de la Torrassa.

Baixaven de la Torrassa?

De la Torrassa, molts de la Torrassa. Aquí n'hi havia...

Sí, aquí al Centre?

Aquí n'hi havia, aquí al Centre, ara, que matessin no, anaven amb el fusell cap al Centre Catòlic que hi havia la FAI.

Ah, clar, la FAI estava situada en el Centre Catòlic.

Al Centre Catòlic, se'n van apoderar del Centre Catòlic. Doncs aquesta gent d'aquí el poble hi van haver molts que se'n van fer, la UGT també tenia patrulles...

Ah, la UGT també tenia patrulles?

Sí, però els d'aquí del poble...

De la FAI, no?

Dubto, dubto, perquè jo tenia 16 anys, molt dels vells els coneixia, molts els coneixia de vista, al barri hi havien, però aquests homes no eren assassins... Mira, anaven amb el fusell amunt i avall, feien guàrdia, que van fer trinxeres al principi aquí a la Remunta van fer una trinxera... perquè home, és clar, els cotxes que venien, ja per això es deien patrulles de control perquè controlaven el cotxe que entrava i sortia, havies de portar papers dient d'on venies, tot això. Ara, a la Torrassa hi havia una "pandilla" d'assassins.

Llavors baixaven aquí al Centre.

Eren assassins... i del "Barrio Chino".

Sí? Baixaven del "Barrio Chino"?

Sí, perquè escolta'm, els lladres es van acabar, perquè tots van agafar fusells, se'n van anar a la FAI...

Anaven a incautar?

A les patrulles de control, a incautar, a robar, perquè tu tenies una casa molt maca i perquè eres de dretes o eres catòlic o pel que sigui, venien a casa teva, mataven al teu pare si el pescaven, us feien fora de la casa i s'hi quedaven ells. Això va ser un desastre, al principi, eh?

Després es va anar regularitzant?

Home, després sí perquè és que la revolta del 18 de juliol, que aquí va ser el 19, el 18 va ser a Ceuta i Melilla, però a la península va ser un dissabte... que tota la vida me'n recordaré.

Sí? Què va passar?

Era un dissabte a la tarda, i jo els dissabtes hi anava al "cine", tenia 16 anys però els meus pares em deixaven, ja treballava d'aprenent de rellotger, i els meus pares em deixaven anar "pues" al "cine" al vespre, i aquella nit el meu pare va dir: "Tu no surts!" Els dos germans més grans que jo van sortir perquè van anar a veure el basquet, que allà a la Rambla hi havia el camp de basquet de l'Hospitalet, i a mi em van dir: "No, no surtis".

I efectivament, encara que hagués sortit no hagués pogut entrar perquè el "cine" ja no el van obrir. I a la matinada van sublevar-se els militars, que baixaven per Sants, baixaven des de el cuartel de Sant Andreu...

Sí, de Pedralbes també.

Ja va començar. I és clar, els que es van posar al davant van ser tota aquesta gent de la FAI que eren la majoria.

Aquí qui recorda? El Casajoana, el Mèlic devien ser d'aquí el Centre, no?

Sí, el Mèlic, el Mèlic sí, alguns germans Bonet, un del Vallhonrat que vivia en la meua escala... aquests eren dels "jefes" de la FAI.

Aquest Vallhonrat no l'havia sentit mai.

Sí, sí, Vallhonrat.

Que el Mèlic era el "tio" del Navarro, el Mèlic...

Sí, sí, el Mèlic.

Després el Vallhonrat no l'havia sentit mai, veus?

Era el pare d'aquest noi que és mecànic que no sé si és viu.

Sí que és viu, sí, que jo el vaig entrevistar. "Bueno" fa dos o tres anys que el vaig entrevistar.

"Bueno", és que va dies que no el veig jo, eh?

Ai, pobre, no ho sabia.

És més gran que jo, jo el vaig veure l'última vegada que estava...

I el Manzanares, encara és viu també. Aquests eren... tota aquesta colla... I el Casajoana, aquell que era sastre i músic.

No, el Manzanares era més aviat de la CNT.

Ah, "bueno", clar, que hi havien sindicalistes i...

Era de la CNT, del sindicat de la CNT, perquè hi havien dos sindicats, UGT, que eren els socialistes, i els de la CNT que eren els de la FAI, però no vol dir que fossis del sindicat de la CNT i fossis de la FAI.

Clar, eren dos coses diferents.

Perquè la FAI era el partit polític, eren els activistes que fotien disbarats.

I en canvi la CNT era més moderada vol dir.

Home, després es va enredar tot, perquè els dirigents de la CNT eren els de la FAI, però vui dir, que un treballador s'afiliava a ... Aquí a La Farga precisament la majoria eren de la CNT.

La majoria de gent de La Farga.

Sí.

I a la CAMPSA també, no?

A la CAMPSA no ho sé perquè no vaig treballar-hi, però oon jo vaig treballar... En canvi, per entrar a La Farga t'obligaven a sindicat-te.

On fos, però a sindicat-te, no?

Sí, sí, quan jo vaig entrar em van dir: "T'has de sindicat, CNT o UGT", jo em vaig anar a la UGT perquè era socialista.

Ah, vostè era socialista, tenia idees, sí?

Jo era de les Joventuts Socialistes.

Ah, carai! "Pues" miri que n'he conegut molts pocs d'aquí Hospitalet. I a on tenien vostès la seu?

"Pues" mira, al obrir la Rambla, al costat del sindicat...

Sí, allà al sindicat de la CNT...

Doncs la primera o segona casa que hi havia a l'esquerra...

Sí, que hi havia una rellotgeria també allà.

Més avall.

Més avall, sí, que hi havien unes figueres molt maques allà també, sí, a on l'Espiga.

Allà hi havia el sindicat.

Allà tenien la UGT?

No, la UGT estava al "Centro".

Quin "Centro"?

Al Casino.

Ah, al Casino, l'antic Casino.

P: "Bueno", ara el dieu Casino, que abans el dèiem el "Centro", que era el "Centro" de la gent rica del poble, dels pagesos.

X: El Casino del "Centro".

P: No, però el Casino del Centro el van posar, però "antes" de la guerra ningú en deia, la paraula Casino no existia per nosaltres.

Va ser després de la guerra que li van dir Casino.

P: Va ser després de la guerra que li van dir Casino.

X: Entre el Casino i aquesta rellotgeria que deies del Serrano hi havia el sindicat, que estava al mig mateix de la Rambla, que quan van obrir la Rambla ho van tirar.

Ho van tirar a terra.

P: Hi havia el sindicat, però en la guerra va ser el sindicat de la UGT de pagesos.

Sí, la col·lectivització de pagesos, no?

P: La col·lectivització...

X: La hermandad sindical de "labradores", vui dir la CNS, "Comemos Nosotros Solos".

Sí, això va ser després. "Comemos Nosotros Solos" és CNS, clar.

P: I allavorens a la Rambla, aquell edifici que hi ha la Caixa de Sabadell em penso, pujant Rambla, cantonada al carrer...

X: Allà hi havia una casa vermella...

P: Una casa baixeta, com un pis, que era molt estreta. Allà hi havia el Partit Socialista.

Ah, veus? No ho sabia. Allà hi havia el Partit Socialista.

P: I al davant érem nosaltres.

X: Que era de vidrieres de colors.

P: Sí, sí, érem al davant, era una casa estreta.

X: I el dimecres anàvem al carrer Casanova.

P: Sí.

I llavors a vostè com li va venir la consciència política de ser socialista?, diguem-ne així. Pel pare o no?

P: No, no, el meu pare no era socialista, el meu pare era d'Esquerra Republicana.

Ah, mira, veus? Ah, perquè era amic dels Audís i tota aquesta colla, clar.

Home, tota la vida havia sigut d'esquerra i amb el 6 d'Octubre va estar detingut.

Ah, sí, per què? Expliqui-m'ho, home.

Per ser "sereno".

Per ser "sereno" va estar detingut el 6 d'Octubre?

Per ser "sereno" municipal, com que l'alcalde va dir als "serenos" i vigilants que havien d'agafar un fusell i vigilar l'Ajuntament "pues" els feixistes o de dretes o dir-ho com vulguis vigilaven al que veien amb un arma, i algú el va delatar i va estar agafat i bastant malament "hasta" que per circumstàncies especials d'amistat amb un guàrdia civil van canviar de truita.

Ah, i llavors el van deixar anar.

El van tractar més bé, i van estar detinguts a la sala de sessions de l'Ajuntament, a dalt, al saló de sessions, allà estaven detinguts.

I amb qui més, se'n recorda, estava amb els Audís potser?

Sí... No, hi havia un Sanromà que era de l'impremta, hi havia el Valldeperas, el vell, Valldeperas, hi havia un que es deia... com es deia? Que era de l'Ajuntament... la memòria em falla, noia.

Eren uns 14 o 15.

Que eren tots els d'Esquerra Republicana, no?

Mira, per aquí tinc una fotografia de tot el grup que estava allà.

Ah, sí? De quan eren joves?

Home, eren homes.

No, però vui dir, la foto és de llavorens o...?

No, la foto està feta dintre l'Ajuntament, tots els presos que hi havia.

Ah, sí?

Sí, perquè amb aquests presos...

Però aquesta foto de qui és, del seu pare per exemple o va sortir publicada?

Sí, hi ha el meu pare, hi ha el Valldeperas, hi ha el Debesa, hi ha...

Ah, clar, el Debesa, el del carrer Xipreret també?

No... Aquest Debesa va ser alcalde, aquest Debesa vivia al carrer Sant Joan.

Aquest no el coneixia jo.

Aquest senyor era encarregat o director d'una fabriqueta, amb el seu fill venia al col·legi.

I llavors vostè es fa socialista i què recorda de la seva cèl·lula o del seu grup que fossin d'aquí Hospitalet?

Home, érem bona gent, perquè sempre estàvem alerta de que els llibertaris, les Joventuts Llibertàries que volien venir a cremant-se el local.

Ah, sí? Això abans de la guerra ja?

No, amb la guerra.

Ah, durant la guerra, abans de la guerra eren amics, no?

No, abans de la guerra no existien.

O sigui, abans de la guerra eren... perquè jo sé que per exemple, aquí a l'Ateneu anaven tant els que eren d'Estat Català com els d'Esquerra Republicana...

L'Ateneu abans de la guerra era d'Estat Català i Esquerra Republicana i el "Centro" dels de la Lliga, i no hi havia cap més partit.

I no hi havia més.

La CNT... la UGT no existia, la UGT que recordi jo... no hi havia ni cap sindicat. Va ser arrel de la guerra que els socialistes ens vem quedar el "Centro", al Casino que dieu vosaltres, el Partit Socialista allà a aquella cantonada de la Rambla, les Joventuts a una caseta d'aquelles petites que hi havia, que la van tirar a terra, on hi ha la comissaria, per aquelles cases... "El Charles", també "el Charles"...

"El Charles", sí!

"Bueno", "pues" una casa d'aquelles, que totes eren iguals més o "menos".

Sí, sí, eren casetes petites.

P: Planta baixa, pis i una mica de pati.

X: Quasi tocant l'Espiga, després hi havia una esparteria, abans de comissaria, "el Charles", i després hi havia un porxo que era per anar al sindicat.

P: Era el sindicat allò.

Sí, ja me'n recordo.

X: Ademés del porxo del sindicat, hi havia una porta que era un porxo que era per passar... passava pel carrilet aquest camí i anava a parar als horts diguem de Marina.

P: "Bueno", a on hi ha ara l'Avinguda del Carrilet... No, no, no, el porxo aquell era de l'Espiga.

Encara hi és doncs, encara hi és em sembla el porxo, no?

X: El porxo de l'Espiga encara està, jo vui dir al costat...

P: Vols dir que no l'han tirat a terra?

No, no, encara hi és, jo el vaig veure ahir, sí, sí.

X: Entre l'Espiga i el sindicat hi havia "el Charles", hi havia una casa d'electricitat, hi havia lo que volgués, però una de les portes, que hi havia la porta d'un porxo que si l'obríem, podíem entrar "cabos" per anar a Marina.

Saps aquesta casa de pagès que hi ha a la Rambla, al mig de la Rambla? A aquella casa de pagès s'anava per aquest camí.

Clar, després ja hi ha l'institut de la meva filla, al costat de la casa de pagès.

P: No, però escolta'm, aquell porxo jo no ho recordo... i mira que en aquest barri passava cada diumenge!

X: Era un porxo que si passava vostè per la cera de l'Espiga i no s'hi fixava, semblava la porta d'una casa, però no era així.

Al carrer on jo visc hi ha un pagès que precisament entrava per aquell barri, sortia del carrer amb el cavall i el "carro", anava a la carretera, obria aquesta porta i entrava cap a dins, o sigui, tenia el camp a prop del Mercè Rodoreda, a les cases aquelles de pagès. Perquè la riera diguem que hi ha al costat del Mercè Rodoreda, quan baixava aigua, no es podia passar, ara, no era un riu, i allavors l'únic camí per anar als camps del mig era aquest camí de la carretera.

P: Aquest camí no ho recordo, ara, aquesta casa que hi ha al mig de la Rambla, que es diu Can Preciós, no sé com li deien perquè totes les cases de pagès tenen un nom, però les noies... Can Preciós perquè han sigut clientes meves. S'anava per la

Riera de la Creu, que al final s'estrenyia perquè allà venia a parar la "cloaca", hi ha una "cloaca" que travessa tot Hospitalet, des de la Fonteta...

Sí, des de la Fonteta hi baixa per sota...

P: Jo havia passat tot sol...

Sí, havia anat per sota, no? El meu pare també hi havia anat! Expliqueu-me això, anàveu per sota, no? I per què hi anàveu?

X: Qui no passava era un merda.

Era un merda!

P: Es que una vegada uns xicots més grans que jo m'empaitaven, estàvem allà davant de Can Boixeres, que hi havia aquells portals igual però al parc no s'entrava, hi havia el camí de la Fonteta i llavors...

Baixava cap a baix, sí.

P: I m'empaitaven, jo tindria 11 anys, 10 o 11 anys tindria i solució, cap al barranc m'haurien agafat perquè eren més grans que jo, no sé per quin motiu m'empaitaven, els diria alguna cosa... I vaig veure el forat aquell i com que jo ja havia passat, amb llum, eh?, hi passàvem els nanus...

Sí, i es va posar dintre.

P: Em vaig posar i com que sabia que no era net, perquè no hi anava cap "cloaca" allà, només hi havia l'aigua pel "desaigue" de la fonteta quan plovia, al mig mateix feia poder una mica així de pendent, una mica rodó...

X: Si passava poca aigua...

Anava tot a dintre, sí.

I aquell dia estava sec, jo sabia que estava sec. Em vaig posar allà dintre i vaig córrer, fins al carrer no vaig parar.

I no el van enxampar, no?

Amb la mà a la paret.

Ah, anava seguint amb la mà a la paret per no perdre's.

P: Sí, perquè no es veia res.

X: Hi havia dos "puestos" que es veia, que era una reixa que hi ha al costat de Correus, que ara hi ha la barberia i ho han tapat, i l'altre estava al carrer Barcelona, al costat del magatzem de fusta, per allà.

Sí, que encara hi és aquesta, es sent l'aigua passar. Jo ho recordo això.

X: Per aquestes dos tapes es rebenarà aquest carrer algun dia.

Sí, per què? El dia que baixi ple petarà?

X: Això eren els fusibles de...

De l'aire, no?

Jo he vist quan feien el Mercè Rodoreda, per aquell temps va ploure un dia moltíssim, i al cap d'una mitja hora d'haver acabat de ploure dic: "Me'n vaig a veure la galeria aquesta i arribo allà al Mercè Rodoreda, o sigui, al carrer, i de cada tapa quadrada sortia un tros així. O sigui, feia mitja hora que havia acabat de ploure i encara sortia de cada tapa un "chorro".

L'aigua a pressió, no?

X: Podríem dir que el "chorro" del costat de la via era així, l'altre era més baix "hasta" que a la Carretera del Mig ja no hi havia pressió. "Pues" aquesta pressió al Repartidor era fortíssima, això és suficient per rebentar tot que és lo que va passar a Vilanova, que es va emportar 100 metres de galeria d'aquesta, i ara que havien tapat les sortides i l'entrada "en vez" de ser a la via com era abans és a dalt de la via del metro, allavors a dalt de la via del metro podríem dir que de la via el tren, Can Boixeres, a l'entrada actual igual hi ha 20 metres de desnivell, i 20 metres de desnivell respecte a la via del carrilet igual són quasi 30 metres, és una pressió tremenda, o sigui, això vol dir que si ve moltíssima aigua de les fugues rebenti.

P: No, no, jo estic convençut, clar, jo no ho veuré, tu sí que ho veuràs.

X: Millor que no ho vegis.

P: Si un dia caigués al sector aquest de Sant Just, d'Esplugues, la part d'Esplugues, Sant Pere Màrtir, una pluja de 200 o 300 litres, a aquest Hospitalet passarien desgràcies però grosses.

Sí? Per què? Perquè no hi ha sistema de "desaigue"?

P: Perquè han tapat les rieres.

X: La conca d'aquesta riera és la barriada de la Miranda que hi ha per on passa l'autopista, tot allò és la conca d'aquesta riera... És lo que va passar a Vilanova. A Vilanova van caure de 200 a 300 "litros" en un "rato" en 2 kilòmetres o 3 quadrats, i va baixar tota l'aigua i es va emportar tot.

Tot lo que va trobar, clar.

X: I ja no parlo de la... Has estat a la Rambla de Terrassa?

Sí.

X: "Pues" a la Rambla de Terrassa al cap d'un any de les inundacions vaig anar i encara hi havia herbes per dalt dels arbres; o sigui, que el "tio" del director de la fàbrica, el senyor García Font que era catedràtic de l'escola va arribar a casa, que vivia a la Rambla i va baixar la dona i ell no va baixar, diu: "Comença a ploure, no baixo". I al cap d'un moment ella portava el cotxe i se'l va emportar a ella dins, i al final de la Rambla de Terrassa era una catarata, el final de la Rambla de Terrassa acabava en un barranc, no acabava en un carrer, acabava en un barranc, "pues" va caure el cotxe per allà com una catarata. Vui dir, així mateix.

I així dieu que aquí a Hospitalet hi ha perill d'inundacions.

P: Jo ho diré sempre, tot això d'aquí dalt del Poble Sec, el Poble Sec i la Florida i tot això, Pubilla Cases i tot això, eren barrancs, eren barrancs que eren rieres. Aquí al damunt de la pujada aquesta de Can Bori...

Sí, cap al barri de Sanfeliu.

P: Que en deien la pujada del canyet, perquè a les bòviles aquestes hi havia el canyet d'aquí del poble... Doncs això ho han anat tapat, han anat edificant, la riera aquesta de la Fonteta l'han tapada...

Està completament tapada.

X: Sí, la riera de Can Bori és la riera del "matadero".

Que aquesta també se l'han carregada.

P: "Bueno", però baixava pel canyet, allò quan plovia feia uns forats...

Sí, anava foradant, sí.

P: L'havien d'anar tapant.

X: Però la que té la conca més gran és la riera de la Creu, des de Sant Pere Màrtir, des de la riera de la Creu a Sant Pere Màrtir baixa per la riera... o sigui, que pot passar lo mateix que a Arenys de Mar, que no plogui aquí i s'enfangi.

P: Allà al cementiri... Jo de petit amb el meu germà i amics d'ells, abans de la guerra als anys 30 o 29, havíem anat per allà a jugar perquè treiem fang de les bòviles, del Cosme Toda i totes aquestes que hi havia aquí a la carretera...

Anaven a buscar el fang al costat del cementiri, més amunt.

P: Al cementiri, hi havien uns forats allà i unes muntanyes, i tot allò es va fer la Florida, i ho han anat tapant. Si cau un aiguat des de Sant Pere Màrtir... per dalt, per la part de dalt d'Esplugues i Sant Just, tota l'aigua que ve cap a Hospitalet... No sabem lo que passaria. No sabem lo que passaria.

Escolti'm, i vostè amb les Joventuts Socialistes anaven d'excursió a toots aquests llocs, no?

P: No, no, les Joventuts Socialistes erem un grup de 18 anys, de 19 anys que clar, tots vam anar a la guerra.

Eren nois i noies o només nois?

No, no, nois i noies.

I què feien al local, xerrades o feien cinema o "algo" o no?

No, no, no, perquè no hi havia diners.

No hi havia diners. I es passaven llibres també? Tenien biblioteca o "algo"?

Uns quants llibres, el meu germà va portar uns quants, un altre portava uns quants... Tots a base de política, eh?

Els més grans, com el meu germà, que tenien 18 o 19 anys, "pues" tenien una idea comunista.

Sí? Era comunista el seu germà?

Sí, era comunista. Els Socialistes Unificats eren comunistes.

I tenien relació amb la gent de Barcelona o no?

Sí, sí, amb aquesta...

Amb la Pàmies, eren amics de la Pàmies?

Aquesta jo no la vaig conèixer mai, perquè no vaig ser mai de les Joventuts, però els demés sí, cada setmana hi tenia entrevistes, que estava a l'Hotel Colón.

Sí, allà a la Plaça Catalunya. I qui havia també, com se diu ara...?

I ella era la d'això... com le deien?

La de propaganda potser?

No, no, no, la principal, home, com "le" deien?... El càrrec no era president, no existia cap president... Tenia un nom.

I a on vivia ella, la coneixia també o no?

No, jo no la vaig conèixer, de sentir-la, llegir, per ràdio, per discursos, i llegir algun diari, perquè cada setmana o cada mes, cada mes, sortia un diari "Joventut" i el compràvem tots. Jo guardava un grapat, però al entrar aquesta gent a casa me'ls van cremar tots.

Clar, tenien por.

Jo els posava sota el llit, tenia una pila, revistes d'aviació i coses que comprava, ho van cremar tot. Tot lo que era republicà ho van cremar.

Clar, per la por.

Home, aquesta gent deien que feien lo que feien, lo que passa que al entrar a Barcelona ja va ser diferent a entrar en un poblet, perquè els "moros" entraven a poblets i feien les mil i una, i els senyors falangistes igualment, feien lo que podien, el que passa que a una capital com Barcelona ja anaven més controlats.

Llavors vostè com entra a La Farga? Vostè feia d'aprenent de rellotger de sempre...

Sí, mira, jo vaig entrar a treballar d'una manera molt estranya, perquè jo era aprenent de rellotger i al "jefe" meu el van cridar a les quintes i se'n va anar a la guerra.

I qui era el seu "jefe", era d'aquí del Centre?

Sí, però va anar a parar a Cervera, era un tal ?????, però va marxar d'aquí Hospitalet. Va anar a Cervera, que vaig anar jo també a treballar a Cervera, i llavors va anar a parar a Cervera ell i se'n va retirar...

La meua família vivíem al carrer "Iglesia", nº 15, que era una cooperativa de paletes que es va fundar "antes" de la guerra.

A on ara viu el Coll i l'estanquera, cantonada amb la rectoria, allò, aquella casa la van llogar uns paletes per fundar una cooperativa de paletes.

I com se deia?

Ja no me'n recordo.

"La Redentora"? No.

No, com se deia, que hi va haver un cartell allà.

"La Igualdad" o "algo" així?

No, no, no, no...

Ja m'ho dirà.

No me'n recordo, això el meu germà gran ho sabia perquè ell era paleta.

Ell era paleta de la cooperativa.

I ???? que tenia llavors ja 17 o 18 anys.

I les cooperatives per què les feien, per no tenir "jefe" diguem així?

No, no, es fundaven cooperatives perquè així ells treballaven i el benefici que s'emportava el constructor pagava el fons de la cooperativa, i amb aquest fons anaven comprant material i anaven ampliant, que es va ampliar bastant, perquè si no hagués vingut la guerra anava molt bé aquella cooperativa.

Quants homes eren?

Ui, molts! Els millors paletes d'aquest poble eren allà.

I eren tots socialistes? No.

No, no.

Hi havia de tot.

No, no, però més aviat tirant a esquerres.

Clar, al ser cooperativa és normal.

Els obrers eren d'esquerra, per cada un que hi havia de dretes...

Era molt estrany.

Perquè ser pobre i anar a favor dels rics és una tonteria. És lo que passa ara, jo quan veig que guanya el Partit Popular em quedo parat perquè jo mai aniré a favor del capital i això que jo he sigut un autònom, però els meus arrels són de gent treballadora pobre, i com pots "apoyar" als rics? Mai a la vida!

Que quan guanyen els pobres socialistes: "Que fa això, que fa allò, que fa lo altre!", i els altres ho han fet durant anys i anys i anys i anys i anys, perquè fins ara qui ha manat al món? El capital. I el capital què ha fet? Robant-se lo que ha pogut i fent-se viure lo més just possible, perquè la meua idea ningú me la traurà. Des de que va caure la Unió Soviètica, que va caure el comunisme, els obrers estan llestos! Mira el treball. Temporal, et despatxen als 40 anys i ja et donen el "retiro", als 42 anys no trobes treball, ja no et volen les empreses! Què és això? Si als 40, als 50 anys, els homes és quan tenen més força, més enteniment i més precedent per treballar que no la joventut, la joventut només pensa en treballar, plegar i marxar! I la gent gran ja queda dins la família.

Per això dic que passen coses que jo no les comprenc, no les comprenc...

Doncs al plegar aquest senyor la botiga per anar a la guerra, jo em vaig quedar sense feina.

Clar, perquè vostè des de quina edat treballava?

Dels 12 anys.

Des de els 12 anys ja anava a aprenent de rellotger.

Vaig entrar a treballar als 12 anys.

I el seu germà ja feia de paleta. Quants anys es portava amb el seu germà?

Amb el meu germà ens portàvem... 3 anys o 4 cada un, hi havia un de més gran, hi havia el segon, una noia que era més gran, dos nois més grans que jo i un de més petit que jo.

Doncs m'avorria, sense treballar m'avorria perquè a on anaves? No hi havia "cine", al "cine" feien pel·lícules d'aquelles de l'any de la castanya... I a la cooperativa treballaven dos paletes encara, i aquests dos paletes, un, el menor, feia d'aprenent dels demés i a un se li va posar malalt el manobre, el peó que en diuen ara, llavors en deien manobre... i va picar a casa, que cada dia o cada dos dies es reunien perquè l'entrada era dels paletes i llavors hi havia una habitació que era el despatx, i el menjador i la cuina eren al pati, però el pis no, el pis era de nosaltres... i aquella gent es reunien allà, i van entrar els dos paletes i li van preguntar a la meva mare: "Aquest nanu no treballa, oi?" Diu: "No". "Home, si ens volgués ajudar..."

I el meu pare va dir: "Home, com vulgueu que us ajudi si aquest nanu ha treballat de rellotger fins ara! Si el feu remenar totxos i sacs de ciment no té força!"

Diu: "No, no, no, ha de portar una carretilla, 3 o 4 o 6 totxos..." I jo els hi vaig dir: "No, no, no, sí que vui treballar. Sí que vui treballar perquè m'avorreixo".

I vem treballar poder tot l'agost i part de setembre. Aleshores al setembre va sortir una ordre de que tots els homes de 50 o de 45 anys... eren de 50, fins els 50 em penso, o treballaven per la guerra, que eren treballadors de material de guerra...

Sí, de indústria de guerra, sí.

Sí, per la guerra, o anaven al front a fer fortificacions. I és clar, aquests paletes van plegar ràpidament i com que coneixien, eren amics del Gaudí també de la cooperativa, van anar a trobar amb ell i diu: "Sí, sí, demà ja podeu venir".

A La Farga o a la cooperativa?

A La Farga. No, no, la cooperativa el dissabte vam plegar, em van pagar i es va acabar.

LLavors ells lo que van fer va ser entrar en indústries de material de guerra.

I allavorens el dilluns a las 8 del matí ja entraven a treballar.

A La Farga.

Sí, de paletes.

De paletes a La Farga.

I jo els hi vaig dir: "I jo què faré?" Diu: "No havíem parlat amb Audí, però oi que el coneixeu?". I la meva i el pare clar que el coneixien al Audí, ens coneixíem tots allavorens!

I més perquè havien tingut botiga els Audí i tot això.

Sí, i ens coneixíem perquè eren veïns de Valldeperes i la meva mare i el meu pare eren molt amics del Valldeperes, i em van dir: "Mira, a les 8 del matí sigues allà al

carrer Barcelona, a l'entrada de La Farga, tu sigues allà". I sí, sí, a les 8 hi era allà, amb els paletes, i va venir Audí i el paleta, no sé si era un que es deia Munné o el Fabrià, el pare d'aquest Fabrià que és paleta... i li va dir: "Mira, aquest nanu..." Diu: "No, no, ja pot entrar. Quants anys tens? 16 anys, "pues vale", ja pots entrar a treballar".

I em vaig posar a treballar ja, però jo era molt menut i no s'ho creien que tenia 16 anys, perquè jo era des dels 12, 13, 14, 15 anys... jo vaig créixer als 16 anys lo que sóc ara, imagina't!

Ah, sí? Allavors era menudet.

Em va costar molt de créixer, i no s'ho creien i vaig tenir de portar una partida de naixement.

Ah, sí?

Sí, sí, sí, sí. Em van obligar a portar una partida de naixement que encara la guardo.

I quants hi havia com vostè treballant a La Farga allavors, durant la guerra?

Molts, molts.

Sí? Hi havia molta canalla, no?

Molts, molts, de 16 i 17 anys hi havien molts. Al tren petit tots érem petits.

Com quanta gent? Se'n recorda quants serien en total a tota La Farga durant la guerra? Perquè es veu que va funcionar moltíssim La Farga.

Van treballar molts.

Serien 300 persones o no?

No, no tant, no, una cinquantena poder sí.

Ah, 50?

Sí.

I nens què calcula, uns 30 o així?

Home, nanus de 16 anys com a mínim érem poder 20 o 25.

I dones? Que diu que hi havien dones als trens?

Sí, també hi havien...

Al tren i a les grues...

No, a les grues...

El Redolat em va dir que a les grues 5 o 6 dones.

Sí, és veritat, les dones feien a les grues del forn, que queien els lingots d'allà la placa de pedra que en deien, eren dones. Sí, havien dones, sí.

Sí, m'ho va dir el Redolat.

De 18, 20 o 22 anys.

I eren d'aquí Hospitalet o venien de Barcelona? No ho sap.

No, no ho sé.

No les va arribar a conèixer.

No, no, no, perquè ja les veia que anaven amb el "mono" i portaven una gorra perquè hi havia molta pols i veies la cabellera i veies que eren noies joves, però no em recordo de cap, no coneixia cap, no.

I llavors què recorda? Perquè diu que anava a berenar al pati aquest de la "chatarra" o a dinar?

Sí, fèiem un horari normal.

Feien un horari què vol dir? Hi havien tres torns com sempre va ser a la fàbrica o no?

No, no, no, els paletes teníem un torn de les 8 del matí... de les 8 del matí... Va haver una temporada que plegàvem, anàvem a dinar a casa... Sí, sí, anàvem a les 8 del matí i plegàvem a les 12 i llavors a les 2 "hasta"... Fèiem 9 hores, però més tard ja van fer "turnos", de matí i de tarda, entràvem a les 6 del matí i plegàvem a les 2, i entràvem a les 2 i plegàvem a les 10, els paletes.

Clar, anaven fent torns. I se'n recorda qui portava la col·lectivització? Què eren els "jefes" o "algo" o no?

Hi havien militars.

Hi havien militars. Van venir militars de fora, o sigui, no eren gent del poble.

X: El Canuda va estar allà.

P: Mana?

X: El Canuda... aquell, el estadista de la Rambla, de davant de l'herbolari.

P: No.

X: No? Aquest ha estat... aquest l'he conegut jo...

P: El Canuda en aquesta època no estava.

I qui havia, recorda algú del poble, que fos un "mando" o així?

P: No, d'aquí del poble no hi havia ningú.

X: Hi havien molts bascos.

Vascos? Clar, perquè eren gent de fundicions.

P: "Los mandos" eren vascos, els "jefes". El "jefe" que portava el forn Siemens, apart del Audí que era l'encarregat...

O sigui, l'Audí es treballava a La Farga.

P: L'Audí era com si fos un contractista.

Daniel Audí era?

X: Era una empresa que treballava per La Farga.

P: Però es veu que a La Farga, aquest Audí, el seu sogre ja era paleta allà dintre, ja li venia de sempre que era el paleta, que era un contractista que només treballava per

La Farga diguéssim. No era integrat a La Farga, no era un empleat de La Farga, era un contractista que tenia uns paletes i feia les reparacions que convenien allà.

I així no recorda vostè "jefes"?

P: No, els "jefes" tots eren de Barcelona, d'aquí no n'hi havia cap, perquè el "jefe" que més venia, que era un xicot jove, alt, que era un ex-futbolista del Bilbao, que no me'n recordo del nom perquè d'aquests vascos... Era un xicot de Bilbao però jove, aquest era l'encarregat que dirigia, els paletes teníem els "planos" de la fàbrica i anàvem fent però va ser molt complicat de fer, eh? Perquè aquest Siemens per dintre tenia uns passadissos que jo com que era el més petit dels manobres, que era molt menut i prim em van fer passar per dintre de totes les tuberies aquestes per escombrar i deixar-ho ben net. Si havia una mica de terra, de runa, lo que fos, jo em vaig cuidar de... vaig ser l'últim que vaig entrar per aquell passadís, que el vaig netejar tots els passadissos, i passava just, com una rata per allà dintre.

Ui, quina angunia!

P: No, no, home, una persona que tingui claustrofòbia allà és impossible, perquè no podia girar, eh? Havia d'anar endavant o endarrera, perquè estirat...

X: Aquestes galeries ademés tenen unes portes que si unes galeries estan brutes i s'han de suprimir se'n posen unes altres en marxa i es tanquen portes. El fum anava a la xemeneia per una galeria o per l'altra.

P: Era per ventilació, perquè el foc era a sota, el forn era a l'altura de... com un forn de pa, i a sota era un "sótano" que allà és on carregaven el carbó.

Diu que hi havia un de carbó i un de fuel, no, de forns?

P: Els continus eren de carbó de pedra.

I què m'explicava de que es volia rentar les mans amb fuel perquè no si veia?

P: Allà, quan feien el torn de nit...

No si veia?

P: No, era molt fosc tot, era molt fosc, sort que ja ho coneixíem tot, sabíem on hi havia una pila, on hi havia un ferro... veiem com els gats perquè era molt fosc allò. Doncs em vaig embrutar les mans amb "algo" de grassa tocant no sé què, i allà hi havia un bidó i jo em creia que era petroli però petroli net, vaig posar les mans i em van sortir negres perquè era fuel, em van sortir negres i amb aigua no em sortia, amb la sorra, que quasi em vaig aixecar la pell i tot! Menos mal que havia acabat de sopar.

Per què?

P: Si no com sopo.

Ah, que no hagués pogut sopar, clar.

P: Amb aquelles mans! Vaig estar mitja hora allà fregant, perquè clar, allà fosc... I jo hi passava cada dia perquè era vora el forn Siemens, era el forn Siemens com si anassis vora el forn continu del tren gran, que anassis cap a dalt al forn elèctric, hi havia un passadís que hi havia moltes coses...

I què diu, que si no anaves amb compte et podies cremar els peus, no, quan sortien les barres?

P: Home, nosaltres quan anavem a buscar sacs de ciment, que eren en un magatzem que hi havia al costat dels tallers, cap al carrer Isabel la Catòlica, allà hi havia un gran magatzem i estava ple de ciment, perquè és clar, el ciment era material de guerra, el portland, i allà hi havien els sacs i quan els paletes demanàvem un sac de ciment havies d'anar a agafar-ho, posar-t'ho aquí a l'espatlla i del tren funcionaven i sortien unes barres com el dit, perquè de seguida que un per un cantó amb les tenalles l'apuntava al cilindre i l'altre quan surtia l'agafaven perquè si no es recargolava com una serp, era tant rogent!

X: Al costat del forn Siemens teníem el tren 400 al desbast...

P: Sí, el petit.

X: "Bueno", no el tren petit, un tren 400 que tenia la màquina allà, el volant, el motor, ho tenia tot al costat del Siemens més o "menos"...

P: No.

X: Que s'engegava, aquell motor s'engegava per una espècie de balconada amb "enchufes".

P: D'aquest "cuarto" que hi havia el motor t'explicaré una altra història. El tren petit anava... aquí hi havia el Siemens...

(Agafen un pla).

Aquí hi ha el tren gran, envios al tren gran i aproximadament aquesta ratlla és el tren gran, allavorens aquí hi havia el Siemens i aquest era el tren 400...

X: I aquí hi havia el tren petit que el dèiem nosaltres, el dèiem el tren petit, i aquí hi havia una placa que arribava quasi fins a la fragua, una placa que era una placa de ferro perquè si no el ferro hauria cremat tot el terra de pedra...

P: A veure si vostè se'n recorda. Aquí hi ha el Siemens, aquí hi ha un tren 400 de desbast i allavors aquí hi ha un tren 400, un tren 240 i amb el mateix motor va un tren 400, que no hi ha plans i tenia la placa aquí; o sigui, que...

X: No, aquest no hi era, perquè aquí hi havia el tren petit que en deien i aquí després de la fragua hi havia el tren gran.

P: Sí, i la fragua aquí amb el Martinet aquell.

X: El Martinet sí, hi havia el tren. I allavorens aquí hi havien els tallers, no? Doncs aquí hi havia un altre "cuarto" grandíós...

CARA B:

P:... i aquí el tren no parava.

No podia parar, no.

P: Havies d'anar saltant amb "cuidado", entremig de les barres del tren.

X: Aquesta nau. Aquí hi ha el carrer Barcelona i aquí hi havia una nau que són les dependències de laminació, que aquí hi havia el "cuarto" de l'encarregat. Vostè coneixia al Juanito Sesena, que era l'home més vell de la fàbrica?

P: No.

X: I aquí hi havia un magatzem... en fi, tot això eren dependències que després es van convertir en menjadors per la gent del tren. Com que la gent del tren treballava mitja hora i descansava mitja, per les cargues aquestes...

P: Sí, sí, pesaven molt.

X: Jugaven aquí al parxís o a lo que sigui.

P: Fèiem torns, sí.

I llavors hi havien nens treballant al tren, no?

P: De 14 anys, 16.

I es cremaven o no els peus una mica?

P: Ui, sempre!

I tenien enfermeria allà mateix o no?

P: Hi havia "botiquín". Sí, sí, teníem una enfermeria, sí.

X: Ha d'haver la relació de tot lo que hi havia a l'any 42.

P: L'enfermeria em sembla que era entrant per la carretera...

X: Entrant pel carrer Barcelona a la dreta, on hi havia el "cuarto" dels paletes.

P: No, no, allavorens no, allavorens a La Farga també s'hi entrava... a la carretera, aquell porxo que entraves a dintre que anava a parar... que hi havia unes cases.

Sí, les cases de la Farga, sí, davant de la Singer, no?

X: Aquí hi ha la carretera, aquí hi havia un porxo i aquí una porta, que al costat hi havien els vestuaris.

P: No, però aquí hi havia una casa, a la part del pati hi havia una casa que aquí hi havien oficines i aquí entraves...

A una enfermeria?

P: No, l'enfermeria era per aquí, per aquí hi havia un pati amb una cera i un tros de pati i per aquí estava l'enfermeria, perquè a mi em van posar... t'obligaven a posar-te la injecció...

Del tétano?

P: No, del tifus. I aquesta casa... aquí primer entravem per aquí... aquí estàvem a aquesta planta baixa i deixàvem la placa, tots teníem un número i quan plegàvem la penjàvem en un quadre.

X: Al "xapero".

P: I quan entravem a treballar o quan sortíem la posàvem.

X: I entraven per aquí la carretera?

P: Per aquí.

X: Així passàvem pel porxo i aquí teníem una porta...

P: No, pel porxo no entravem, entravem per aquí, entravem a dintre i llavors anàvem a parar al pati. El pati comunicava ja a dintre La Farga.

X: Sí, sí, és lo que diu ell.

I què diu vostè, que hi havien guàrdies de control durant la guerra? Hi havien porters o...?

P: Un porter, hi havia un empleat.

X: Aquesta casa que diu vostè amb el temps es va convertir la planta baixa en una vivenda pel que pagava, que era germà del director. Vostè ha conegut al senyor Monreal?

P: Sí.

X: Era germà del senyor Monreal, que li van donar casa aquí, i a dalt, al pis, hi havien dos vivendes i vivia el senyor Ferrero, que era el tècnic del taller elèctric, el "jefe" dels tallers, que era tècnic elèctric, que aquest arreglava lo que fos i després hi havia un encarregat del taller elèctric; o sigui, "cualquier" moment que hi hagués una averia aquests dos que hi vivien aquí tenien que vindre a arreglar-ho. I després quan van marxar es va convertir en l'arxiu. Aquest pis es va convertir en l'arxiu i la planta baixa es va convertir en la fusteria, on treballava el Ribes.

El Ton Ribes.

X: Primer la "carpinteria" estava aquí...

P: Sí, i aquí hi havien els paletes.

X: Sí, i aquí hi havien els paletes...

No m'ho ha explicat i tinc una anècdota del magatzem de ciment, que diu que anaven carregats de sacs...

P: Ah, no, una altra història... "Trae el plano", no deu ser el vell...

X: Aquí hi havia els magatzems.

P: Aquí hi havia els magatzems i aquí no sé si tu te'n recordaràs que hi havia una habitació gran i a dintre hi havia un motor que feia anar el tren petit.

X: Sí, feia anar el tren petit i un tren 400.

P: No, "bueno", aquest jo no el vaig conèixer. Doncs aquí el motor estava en una habitació més gran que això, i aquest motor es va espatllar i van venir amb un motor nou, i és clar, això era una habitació tancada que hi havia vidres, que es veia el motor, però no podíem treure i posar el nou.

I què van fer?

P: Havíem de trencar-ho tot. Doncs allavorens ens van cridar als paletes i els manobres cap allà i van dir: "Aviam, aquí s'ha de posar un "ternal"... Saps què és un "ternal"? Com una espècie de grua que es fa amb unes cadenes i puja pes si són grossos, puja una barbaritat...

X: És un "armatoste" d'aquest tamany que té unes cadenes i pot pujar coses...

P: I té unes "corrioles" que és clar, vas frenant i tira amunt però no patina perquè porta uns cabells...

Ah, i no deixa que patini, com un cremallera, sí.

P: Clar, perquè si no...

X: Un "polipasto", es pot dir de moltes maneres.

P: Llavors el deien "ternal" nosaltres. Però per posar els "ternals" a dalt, a la teulada que hi havia els cavallets, que són unes fustes, uns triangles que són lo que aguantaven el "techo", les uralites o lo que fos, i allà hi passava una biga d'aquestes que era una cosa així com un tauló, i ningú hi volia pujar allà dalt perquè per agafar el "ternal" hi havies de posar una braga, o sigui, una corda gruixuda continua, que allò la passes i com que fa ganxo la pugen amb una cordeta al "ternal" i l'enganxaves allà.

I així què explica, que ningú s'enfilava aquí dalt, no?

P: Ningú s'atrevia a pujar aquí dalt, perquè un home no es veia capaç o no podia, no sé. Total, que ens agafen amb el Cebrià, el coneixes al Cebrià tu? Que viu aquí al carrer Sant Joan, que es va fer una casa, un paleta que es diu Cebrià que és un any més jove que jo, un xicot alt, fort, que ara va per la Rambla amb un bastó, pobre, està igual que jo, estem igual.

I jo com que era molt menut em van preguntar els paletes: "T'hi veus capaç de pujar aquí dalt?" I jo com que no he tingut "vèrtig" ni allò de marejar-me, res, dic: "Sí, sí". Una imprudència de part de tothom, eh? Perquè va ser una imprudència de pujar a dos crios! Jo tenia 16, ell tenia 15, ara, ell feia dos com jo perquè ell és un noi gran. A mi em van demanar la partida de naixement i tenia 15 anys!

Ens van posar una escala aquí i una escala aquí, una a cada cantó i vem pujar i llavors sobre el tauló ens vem sentar.

Sentats sobre un tauló.

Sentats sobre un tauló així.

I a quina alçada era això?

Una alçada d'un pis i mig com a mínim, estàvem a les bigues.

A les vigues de dalt de La Farga, clar.

Als cavalls que eren de fusta i negres de pols... des de que hi havia la d'allò obstruïda vem quedar... Anàvem amb roba de treballar.

"Bueno", doncs pugem i llavors ni sé com hoo vem fer-ho, el cas és que a cops de cul varem avançar "hasta" que ens vem posar: "Vale, aquí". Allavors ens van tirar una cordeta prima, va caure perquè la van tirar lligada i va caure al davant i amb aquella cordeta ens vem pujar, vem lligar la braga aquesta i l'havies de posar allà, la biga havia de quedar així, perquè la braga és una corda que és tota tancada, té forma de una o allargada.

"Bueno", posem la braga i llavors amb la mateixa corda ens pugem el "ternal" però el "ternal" ja pesava molt, 10, 12 o 15 kilos, no sé lo que pesava allò, pujant-lo i nosaltres sentats allà sobre aquell tauló i amb les cames... perquè era un tauló així...

Estret?

Gruixut així i amb les cames allà agafat per no caure, i van pujar poc a poc, poc a poc, poc a poc, i amb el ganxo de ferro agafaves la braga, ja està fet.

Torna enrere, vem buscar l'escala i vem baixar. Ara, jo penso, allà hi havien tots els "jefes" de La Farga i havien paletes, hi havien homes de veritat, com podien permetre que pugessin dos criatures, que si caus, caus al motor!

Ostres, o sigui, que et mataves segur.

Segur, segur no sorties.

I això a quin any era, al 38?

Al 38.

I què diu, que van muntar aquest forn nou i no va arribar a funcionar, no?

No, jo no el vaig veure, el van engegar però no va funcionar, el van engegar, però llavors a mi em van traslladar i a uns quants, perquè clar, anàvem a la guerra! Perquè allà hi havia molta gent "enchufada".

Ah, sí?

Sí! Al principi tots erem imprescindibles, treballàvem per la guerra i érem imprescindibles, però de mica en mica ens anaven escombrant.

Els enviaven al front?

Cap a la guerra, i llavors entrava més gent jove.

Doncs al forn elèctric a uns ens van posar... jo volia anar al tren petit.

Li agradava el tren a vostè, per què?

M'agradava, mira, em feia gràcia agafar el ferro aquell... Escolta'm i fèiem barres de 10, 12 o 15 metres, eh?, la "barilla" que en deien.

I per què servia aquest ferro?

P: No sé, després anava a una guillotina que anava tallant i no sé què en feien.

X: El ferro rodó era per tallers.

P: No, no, tot era per guerra, eh? Per fer fusells, per fer el canó dels fusells, tot era per guerra.

Jo volia dir... el Daniel, un dia a casa meua va dir: "Allò és boig. Aquí m'he de posar jo?"

Per què no? No volia perquè era perillós?

P: Home, perillós! Si tots anàvem cremats sempre! Cada dos per tres en veies un allà coix, amb embenat i ja el posaven a treballar.

Doncs em van posar als trens elèctrics a carregar "xatarra", que ja se'n va acabar la guerra.

Es va acabar la guerra i ja no...

P: Un dia estava allà treballant, un dia, si era 26 de gener això devia ser el 24 i tothom va començar a voltar per allà perquè els "jefes" van venir tots...

X: El forn elèctric.

P: Sí, per aquí es descarregava la...

X: I per aquí carregàvem, i aquí hi ha la paret del carrer...

P: "Pues" jo havia treballat amb aquest, perquè estàvem no per la paret, per aquí, obríem la trapa, anàvem amb la "xatarra", carregàvem una vagoneta, que en trens hi havia un de més experiència, ja un home gran que s'encarregava de tot, però ens deia: "No això no el toquis", perquè era ferro colat o hi havia metall...

Ah, clar, i ell ja hi entenia.

P: Havia de ser ferro només, i després segons quina colada et feia carregar planxa prima o lingots gruixuts o el barrejàvem.

Per la qualitat de lo que feien, clar.

P: Llavors hi havia una vagoneta amb les vies, l'arrastràvem i llavors l'abocàvem allà a terra, la vagoneta l'abocàvem i el mestre de forn de tant en tant obria la trapa i amb uns ferros llargs que hi havia feia decantar... perquè aquest forn es decantava al davant i hi havia un pou molt fondo que a les fosques sempre deien: "Nanus, al tanto!" Al tanto perquè era molt fàcil de...

De caure al pou.

P: Amb aquells pous que hi havien havies d'anar amb quatre ulls, i jo no portava ulleres i amb la vista fotuda i no portava ulleres, però m'hi veia.

Doncs allavorens deia: "Va, carregueu!" Perquè ell obria la tapa, feia decantar... que hi havien tres o quatre homes a cada trama del forn... decantava i amb uns ferros llargs feia sortir la bromera, una bromera que fa el ferro i ho llançàvem al pou, al pou aquell que tenia al millor 8 o 10 metres de fondo, eh? Era grandíós. I aquella bromera és l'escòria.

Què era el "cagaferro" aquest?

P: El "cagaferro" que en diuen, l'escòria.

X: Tot allò sobrant del ferro tot va a parar amb pintures, desperdicis... i tot això flota i és l'escòria.

P: I flota i de tant en tant el decantàvem, llavors tornàvem a posar bé: "Va nanus, carregueu!" Carregàvem trossos de ferro i els anàvem tirant allà.

X: Tu saps lo que durava una colada? Hores, hores! Hores una colada, eh?

Sí, durava hores?

P: Perquè tot es tenia que carregar a ma.

X: Tot ho carregàvem a ma, amb pales, els ferros grossos amb la ma i la "xatarra" petiteta amb la pala i cap a dintre "hasta" que el mestre de forn deia: "Prou! No tireu més".

P: A aquest forn en canvi ja tenim que la bòveda és giratòria, la bòveda s'aixeca, hi ha aquí un dispositiu que aixeca la bòveda, la obre com si fos una olla a pressió, deixa la caldera a la vista, llavors va la cistella i tira tot lo que cap al forn d'una vegada, i clar, això amb 2 o 3 calderes, perquè primer tirem la "xatarra" que pesa "menos", llaunes i tot això i ja pensat si pot ser.

Vostè sap si una colada durava una jornada més o "menos"?

X: Potser sí.

P: No, ho dic perquè per calcular les quatre mil tonelades de producció a l'any, a mi em dona que desniem de fer una colada per "turno".

X: Sí, sí, i poder més, eh?

P: Com que la meitat de la producció del forn elèctric anava directament al tren gran, ho laminàvem i l'altra meitat de producció anava al tren gran per fer palanquilla, aquesta la calentàvem dos vegades. Vui dir, que encara que el tren gran treballés 16 hores en realitat només treballava 8, les altres 8 eren de preparació per palanquilla.

La porta era a la mateixa cara? Aquesta? Aquesta porta ja estava?

X: Sí, sí, a laAVINGUDA Catalunya, per aquí entràvem, per aquesta porta d'aquí no, entràvem per aquí. Aquí hi havia una habitació petiteta que guardàvem les xapes...

P: Vostè entrava per la carretera.

X: Per la carretera primer.

P: Sí, i després per aquí. Això era la finestra de la porteria...

X: I veus? En aquest pati que estava ple de bigues, rails de tren i bigues i bigues i bigues... allà sobre, com que era l'hivern, quan anava el torn del matí que esmorzàvem, em sembla que plegàvem a les 10 o a dos quarts de 10, jo em posava allà, que entrava un home a vendre "l'Arnaque", que ens venia diaris, comprava el diari, esmorzava i llegia una mica el diari.

P: L'Arnaque és el quiosco que hi ha a Sant Josep o a la carretera que pujava i passa per sobre de la riera...

Vostè ha conegut aquest taller, el taller de cilindres? Ha estat aquí dins alguna vegada.

X: No, no.

P: Aquesta és la placa del tren gran amb el taller mecànic aquí a la dreta, i aquí el magatzem que dèiem del ciment...

X: Per aquí al "fondo" hi havia el tren petit i el Siemens...

Volia preguntar un parell de coses. Durant la guerra vostès van tenir racionament, els empleats de La Farga o els hii dinaven "algo" per menjar o així?

P: Sí, sí, quan jo vaig entrar precisament la primera feina que vaig fer amb els paletes que vaig entrar que ja ho estaven fent, era... al carrer Barcelona a on van ser els menjadors després de "auxilio social", allò ho vam fer.

Ah, ho van fer vostès?

P: Sí. Allò ho vam fer nosaltres perquè era el menjador de La Farga. Quan va estar fet ens venien uns tickets i podies anar a dinar o a sopar, i em sembla que et costava el tiquet 10 pessetes.

Per dinar o per sopar.

P: Dinar o sopar. Saps que a la fàbrica teníem moneda pròpia? Teníem unes monedes com rubies amb l'escut de la fàbrica.

X: No, a nosaltres ens donàvem un talonari amb els 8 tiquets de la setmana o 7 tiquets, no me'n recordo quants n'hi havia, i ho compràvem.

Llavors el menjar qui ho feia, noies de la fàbrica o així?

P: No, no, allà hi havia cuineres i cuiners, i després hi havien noies. Hi havia una planta baixa i llavors al "fondo" pujava una escala i hi havia com una balconada. Allò ho vam fer nosaltres.

I els vestuaris també els van fer vostès?

P: Els vestuaris no. Els vestuaris i les dutxes dels obrers de La Farga, això ja estava fet quan jo vaig entrar. Ara, les dutxes... del vestuari no tenia clau de cap vestuari, teníem el quartet aquell que hi havia, i si portàvem una bufanda o una caçadora ho deixàvem allà i ens canviàvem la roba per treballar.

I després la dutxa sí, teníem dret a una dutxa.

I els hi donaven carbó també o no?

P: No, no treballàvem per La Farga, érem una empresa a part, tot era igual perquè estava col·lectivitzat però a mi no em pagava La Farga, a mi em pagava l'Audí.

Ah, era directament l'Audí, clar.

P: L'Audí em pagava, que guanyàvem 25 pessetes cada dia, era bo, i treballàvem.... A la República es cobrava.

A la República es cobrava, sí?

P: Sí, home, i en la guerra, quan va entrar el Franco un duro era un duro i una pesseta una pesseta, com "antes" de la guerra, però a nosaltres ens pagàvem 5 duros i treballàvem 7 dies, eh? Treballàvem el diumenge també. Allò del racionament, ens donàvem pa cada dia.

Cada dia els hi donaven pa.

Un llonguet de pa, un trosset de pa, i després tabac.

Tabaco els hi donaven. Vostè fumava ja?

No, jo no fumava, a casa meva el meu pare i el meu cunyat ja me l'esperaven el tabaco, però no era cada dia, cada tant en tant, i ens donàvem no tabac espanyol perquè espanyol no n'hi havia, Franco dominava les Canàries i aquí el tabac que venia tot era "inglés", eren unes capsetes que deien "Navicut", unes capsetes de llauna amb sis cigarrets rosos, era tabac ros.

Aquí en la República, en la guerra... la República no tenia "tabaco", perquè el "tabaco" era a Canàries i Canàries la tenia Franco i aquí venia "tabaco inglés" i ens donàvem de tant en tant, ara, el pa sí, el pa cada dia ens el donaven.

I què em deia, quan el 26 de gener va haver una escampada general? El 24...?

No, el 26 no, devia ser el 23, dos o tres dies "antes" d'entrar Franco aquí a Hospitalet, a Barcelona, doncs al mig del matí un silenci, una cosa... que nosaltres estàvem a la "xatarra" per carregar el forn elèctric i un silenci! I es que anaven parant els motors, es notava una cosa estranya i no sabíem el que era, "hasta" que van començar a venir: "Ja podem plegar, ja podem marxar perquè els "jefes" han marxat tots".

Els "jefes" havien marxat efectivament?

P: Tots van plegar

X: Vostè se'n recorda si a La Farga hi havia un refugi?

P: Refugi?

X: Per amagar-se en cas de bombardeig?

P: Sí, sí.

X: Davant de la porta de la "xatarra".

P: Sí.

X: I un altre davant dels vestuaris?

P: Per allà dintre La Farga n'hi havia dos, un a la "xatarra" i l'altra... És que no vaig entrar mai.

No va anar mai al refugi?

P: No.

X: Sempre he vist el candau posat.

P: No hi vem entrar mai, hauríem quedat enfonsat allà.

Ah, o sigui, si haguessin tirat una bomba haguessin quedat colgats.

P: Saps on ens posàvem?

A on?

P: En aquell forat que sorties darrera del Siemens, hi havia un forat, no sé qui l'hauria fet. Allà sortíem perquè al canal hi havia com un "pasillo" així, entre la paret de La Farga i el canal hi havia un "pasillo" i allavors allà com que tot eren camps veiem tot Barcelona, miravem els avions si venien per aquí, si venien per allà, perquè els últims dies era un continu.

De bombardeig, no, els últims dies?

P: Sí, i el que tocava la sirena, no sé si ho saps...

No.

P: El que estava de vigilància, un que era de la meva edat, a dalt al terrat... sobre els vestuaris hi havia un terrat i havia una sirena, era el Valerio.

Quin Valerio?

P: Aquell que va ser "guardia urbano", que va ser durant molts anys el conserge a l'Ajuntament.

Ah, sí, sí, i aquell era el que tocava la sirena.

P: Aquest era el que avisava.

X: I la meva padrina també.

P: Ah, sí?

La seva padrina també? Vaja! Que era de les dones que treballaven a La Farga?

P: Jo sé que el Valerio era perquè érem del mateix barri.

Ah, sí?

P: Erem del mateix barri.

Li preguntava això del 26, que la gent ja se'n va anar als mandos, i llavors quan van entrar els nacionals van desmontar coses que estaven fetes deia vostè.

P: No, els nacionals no.

No? Va ser la mateixa gent de La Farga que...

P: Els republicans. L'empresa que treballava en la guerra, a la República, 8 o 10 dies "antes" de que ja veien que anaven avançant les tropes de Franco ho van desmuntar a "corre pressa", ho van carregar en camions i s'ho van emportar.

I no sap a on ho van endur?

No.

No sap si s'ho van portar cap a França o a un altre magatzem...?

Pots comptar que anaven cap a França i es devia quedar pel mig, com aquelles màquines...

Quines màquines?

Aquelles màquines que feien les bales.

Les bales aquestes de canó?

Sí.

Què va passar amb això?

"Pues" que també les van desmuntar i se les van emportar, perquè estaven collades a terra.

I aquestes màquines les van fer noves quan la guerra, no, tot aquest tipus de màquina?

Tot això ho van muntar a l'any 38, mentres vaig treballar jo ho anaven muntant. Els paletes anàvem acabant la nau, anàvem fent el terra de ciment porland perquè no estava ni cimentat i de seguida que estava sec ja muntaven una màquina aquí, una màquina allà, i llavors com que aquella gent érem poder un centenar d'homes entre paletes i manobres, el que estàvem en aquell camp, doncs els feia falta i demanaven a l'Audí si tenia un o dos paletes que li sobressin.

Clar, per anar fent allò.

I un d'ells, era un home gran ja, pobre, que estava molt malament, que no sé perquè treballava, poder tenia 60 anys però semblava que tingués 80... li van marcar perquè s'han de marcar els forats, un forat aquí, un altre de un pam i un quadrat així... i aquell home aquell hivern tenia fred, estava malament i em deia: "Házmelo tú, házmelo tú..."

I clar, jo era un manobre i "bueno" agafava la maceta i l'escarpa... després em va regalar una escarpa i tot... Doncs li feia el forat, i ell allà sentat fent de manobre, jo feia de paleta i ell feia de manobre, perquè el home no podia, allò era un portland molt dur i havies de picar amb ràbia, i jo a part de tenir 16 anys tenia bastant de força. Doncs li feia els forats.

Quan venien els "jefes" de màquines miraven, prenen mides i sí, sí, amb unes grues...

Baixaven la màquina, clar.

Clar, perquè aquelles tenien un forat i tenien unes pletines, com uns peus que ja hi posàvem allà el ciment i posàvem un "tornillo" però la rosca quedava a dalt, i clavàvem un "tornillo" allà amb el ciment però la rosca quedava aquí dalt i amb unes rosques grosses les acollàvem per poguer treure si convenia, per reparar-les, per reparar-les, no per emportar-se-les, per reparar, però aquell dia van desaparèixer.

I això lo que feia era que foradava els bales pels canons, no?

Amb això fèiem canons d'ametralladora, "tubos"...

Feien "tubos" per fer canons d'ametralladora.

Un "tubo" que es feia a La Farga de ferro, agafàvem un "tubo" de ferro, el tornejàvem perquè quedés ben fi i tingués la forma cilíndrica, i llavors el posàvem en aquells torns...

I llavors el buidaven.

I ho foradàvem, i una altra que vaig treballar al costat d'ella, que me la mirava que no parava, nit i dia funcionant, per foradar un projectil, un "tubo" de ferro macís i jo el foradava perquè allò era la bala de canó antiaeri o no sé, perquè el calibre de l'artilleria no l'entén jo. Doncs allò ho foradava una broca, hi havia com una **????** i aquella màquina és la que anava foradant, foradant, foradant... i passaves tot el dia allà i veies la mateixa bala que estava foradant.

Ah, sí? O sigui, anava molt lent.

Molt, molt.

I de l'ambient què se'n recorda? Hi havia bon ambient de treball o què? La situació de guerra com la vivien?

Saps què passa? Que cada secció... home, els més antics, que no n'hi havia de vells però havien de ser molt vells, o més de 50 anys o "menos" de 20. Doncs eren "grupos", els del tren gran, els de l'altre tren gran, els del taller, els de ferralla i nosaltres... No ens barrejàvem, no ens barrejàvem.

Home, jo coneixia perquè molts de Hospitalet els coneixia però vui dir, que si vivia a la Torrassa o vivia a Collblanc... perquè me'n recordo, això tota la vida me'n recordaré que quan carregàvem el tren elèctric doncs el carregues i llavors tens una hora que tu te sentes allà a qualsevol puesto perquè has d'esperar que allò vagi bullint, va bullint... I havia un, que aquell era bastant jove però no sé si havia sigut ferit, perquè hi havia gent jove, no sé si eren ferits de guerra o eren camuflats, perquè hi havia molta gent camuflada.

Ah, sí?

Sí, home, clar, els donaven per malalts de pulmó o no sé...

Sí, i llavors es quedaven a la reraguarda.

No volien anar a la guerra i si tenien influències els metges els feien un paper... Allà n'hi havia d'això, que havien d'estar a la guerra i treballaven, per lo tant, molt malament no deuriem estar, ara, enxufats sí.

Doncs aquells ens explicava una nit, perquè fèiem "turnos"... i ell deia: "Tot lo que estem enraonant, aquesta nit la meva dona se n'enterarà".

Dic: "Com és possible?" Diu: "Jo cada nit somnio i parlo i la meva dona s'entera de tot lo que he fet durant tot el dia. Tota aquesta conversa que tenim ara, (que estava explicant lo del ferro, que si això, que si allò, estàvem parlant de moltes coses), ella aquesta nit, la nit que ve quan jo dormi ella se n'enterarà".

Ah, sí?

Parlava. Es veu que aquell home era un cas, somniava però somniava tot lo que l'havia passat durant el dia, de nit lo enraonava. Si hagués hagut gravadores d'aquestes, Mare de Déu, aquella dona podria gravar la història d'aquell home. Era un home molt trempat, era d'uns 30 i pico d'anys.

Aquest mestres de forn, aquests ja n'hi havien de 30 i pico, aquests eren especialistes.

Sí, per això es quedaven, perquè eren especialistes.

Tothom no sabia fer allò, aquests sí, perquè aquests obrien la tapa, miraven el ferro, tornaven a tapar, al cap de mitja hora tornava a destapar i la "bromera" aquesta que veien, hi havia unes palanques allà i els homes li deien al maquinista: "Va, levántalo". Tot això en castellà, eren vascos, "levántalo no sé cuanto", i aquell forn es colava, era pla i es posava així, obrien la boca i allavors ja amb una distància i una inclinació que ells ja sabien, amb un ferro com una pala la passava per dintre i feia sortir la "bromera", surtia una "bromera" que anava a parar a terra en aquell pou, que aquest pou lo "fondo" que era i ple de "caga-ferro" que en diem, el que queia allà... em penso que se'n va matar un. Crec recordar que un home es va matar.

Va caure?

Es que era perillós això, eh?

Home, era super perillós, clar.

Era molt fosc i passaves per "pasillos" i per tot arreu, i aquí hi havia un ferro, perquè no miraven, ho deixaven tot per allà al mig.

Els cilindres del tren petit o del tren gran, que eren uns cilindres grossos amb unes ranures, perquè si era rodó... passava entre dos, un "rodillo" aquí dalt i un aquí, i si era rodó, aquí era mig rodó i avall rodó "pues" quan passava quedava una **????**, i quan fèiem palanquilla que deia el Sanchís, doncs fèiem un quadrat així i això l'agafàvem al tren gran, agafava uns totxos alts així i gruixuts com aquesta rajola, que allà ja teníem un ganxo, que allà va morir un.

També?

Perquè es va escapar, després de la guerra em penso que va ser, al pou. Allà hi havia un ferero llarg i feia un ganxo així perquè un acollava en una cadena un d'aquests, i l'aixecava perquè allò pesava un grapat de kilos.

Doncs l'aixecàvem per posar a la boca del tren de laminació, que no entrava gruixut i cada vegada sortia més llarg i més prim, més llarg i més prim. Era molt curiós, eh? Era molt curiós.

Doncs un d'aquells ganxos va rodar, va relliscar i se li va clavar al ventre d'un que estava al costat i li va matar.

I llavorens quan va acabar la guerra sap si van represaliar algú que hagués estat a La Farga?

No, no, perquè...

Clar, perquè si els tècnics eren de fora...

Van tancar, tots aquells van marxar, tota la gent que eren de fora, molts eren militars i altres... jo suposo que tots, el que passa que venien de paisà i havien que venien de militars, però quasi tots eren militars.

I de veïns recorda represàlies, per exemple, als Audí sí que els van detenir a la majoria.

No, als Audí no sé...

"Bueno", alguns de la família.

No, als Audí li van detenir un cunyat, el Piera, que aquest tenia una armeria, on hi ha ara la botiga, allò eren cases.

Ah, no ho sabia.

Sí, home, i el carrer Major tot era igual, a l'esquerra i a la dreta tot eren casetes. Has vist fotografies.

Sí, he vist fotos, sí.

Doncs allà hi havia una armeria.

I llavors el van detenir.

I aquella armeria com acabava la guerra ho van tirar a terra perquè volien fer aquella plaça, ho van tirar tot a terra. L'Ajuntament de la República tenia el projecte de ????

Ah, clar, perquè l'havien desfet.

X: ... Al carrer Barcelona, a baix del "cine" Oliveres, allò ho van tirar a terra i van fer una gran plaça davant de l'Ajuntament, molt maco.

Així hi havia el projecte aquest i per això van tirar totes aquestes cases.

I aquell home tenia una armeria, i llavors al tirar-ho a terra van anar a parar lo que és el Salau, el Can Preciós, allò eren casetes com la barberia i la farmàcia. Aquella carretera...

Eren tot casetes.

Per un estil, tota la carretera de la Rambla Just Oliveres fins a Riera de la Creu, fins tocar la Remunta, perquè això ho van fer quan van tirar les casetes a terra.

Ah, també?

El camp de la Remunta.

Clar, però els pisos no, allò era un camp i aquests també, no? Allò eren camps.

No.

Ah, no?

"Bueno", sí, això era Can Vila que en deien, Can Vila.

Sí, aquesta casa d'aquí darrera tan maca. Sí, sí, me'n recordo.

Doncs a la carretera no, a la carretera seguia com a l'altra banda, tot de casetes. La majoria a aquest carrer, perquè eel carrer Barcelona estava tancat.

Sí, sí, estava tancat allà a La Farga, sí.

A La Farga no, el carrer "Iglesia" estava tancat... El carrer Iglesia tiraves amunt i a ma esquerra i a ma dreta no estava tancat i el carrer Barcelona estava obert des de el carrer Baró de Maldà fins a La Farga, i entrava una mica, que hi ha la casa del Quimet fuster... Allà hi havia una mica d'entrada de carrer, però després hi havia una tapia, com aquí al carrer Tarragona.

Jo me'n recordo que hi havia una tapia, sí.

Igual, igual. I llavorens aquest carrer després de la "iglesia", pel carrer Xipreret es passava i hi havia el carrer Heura, que per això aquelles cases son fondes, perquè ho van aixecar en pla i aquelles cases es van quedar enfonsades, que encara en queden dugues aquí, el Domingo, i allà a baix queda una que envernissen o no sé què.

Sí, un fuster. Aquestes són les dugues que queden més antigues.

I llavorens quan s'acaba la guerra a vostè no li van fer res, clar, perquè era un nanu.

No, no.

I llavorens ja es va posar de rellotger de seguida o no?

No, allavorens jo vaig estar... "Bueno" llavors ens van... no sé qui ho va dir, que anessin a La Farga a "apuntant-se" per tornar a treballar a La Farga, i vem anar allà.

I va a tornar a apuntar-se?

I ens van apuntar, però mai més em van cridar.

Ah, no el van cridar mai més.

Allavorens al cap d'uns pocs mesos, si es va acabar la guerra a l'abril... no sé si va ser... no me'n recordo el mes que va ser, si va ser al mes de juliol o en maig, no sé, al cap d'uns mesos d'acabar la guerra el rellotger va tornar perquè tenia la botiga, però llavors estavem aquí a Can Mota, unes cases...

Sí, que encara hi ha un hort a dalt, sí.

Que fa cantonada al carrer Vergara, unes portes pintades de groc, allà era la rellotgeria, al davant de la "pastelería", que feia cantonada. Allà com que van tirar la rectoria, ho van tirar a terra tot allò.

Doncs va anar, va llogar aquesta botigueta, que es veu que la va llogar a un pintor.

Ah, sí que va haver-hi un pintor, sí.

Perquè aquest home, la seva dona era a Cervera...

Llavora el rellotger li va llogar la botiga.

El rellotger aquest va llogar aquesta botiga en temps de guerra, però cap als últims, al mes de juliol de l'any 38 el van cridar perquè estaven cridant quintes i ell era de la quinta del 29 o del 30, que tenia uns 30 anys.

Clar, anaven cridant cada vegada gent i es va anar a la guerra, i ho van ferir, i és clar, la seva dona com que era a Cervera, tenia tres fills, ella i els fills se'n van anar a Cervera a casa els seus pares.

Clar, jo ja m'hi pensava això. I un dia ve el meu pare i diu: "Mira, el rellotger ja ha obert la botiga i li he parlat i diu: "Sí, sí, si vol venir que vingui". I vaig tornar.

Però al cap de un any o poder "menos"... perquè això era al 39, al any 40... sí, sí, a primers del 40 va plegar perquè la seva dona tenia un cunyat, i és clar, en aquests països de Lleida el pubill és el pubill, l'hereu, però aquest noi va desaparèixer a la guerra...

Qui, el cunyat?

El cunyat, no saben si és mort ni viu perquè es d'aquests que morien per la muntanya i allà es quedaven, i mai van sapiguer res... Doncs va desaparèixer i és clar, els pares com només tenien una filla... i un rellotger, va coincidir que un rellotger de Cervera molt anomenat va plegar perquè ja era molt gran...

I llavors ells hi van anar.

Ell va anar, va plegar la botiga i em va dir si volia anar, jo no hi volia anar, tenia 17 anys ja i aquí tots els meus amics; però el meu pare va dir: "Home, ves-hi, acaba una mica més d'ofici i sabràs "algo" més perquè ets mig oficial..." I vaig estar un any.

Va estar un any a Cervera. Llavors ja va tornar aquí...

Vaig venir cap aquí perquè allà no hi estava bé. Vaig tornar cap aquí, vaig treballar uns mesos a Cornellà de manobre, vaig tornar a fer de manobre, que aquella gent volia que em quedés d'aprenent de paleta perquè la meva família tots han sigut paletes i jo he tingut "maña", a La Farga he fet moltes coses, sabia, ho coneixia tot i volien que em quedessi, però llavors jo esperava que vingués el meu germà, el segon que anava al meu davant, aquest va morir a la guerra, i el més gran que és un que vivia al carrer "Iglesia", que també és mort, va morir d'enfermetat... Doncs aquest estava en un camp de concentració.

Ah, clar, perquè al haver anat a la guerra... I el que era comunista convençut quin era, el que va morir a la guerra?

El que va morir a la guerra, sí. Aquest si no haguessi mort a la guerra hauria mort per aquí amb els maquis...

Sí, vol dir que s'hagués apuntat amb els maquis també?

Sí, aquest era molt anti-feixista, molt! Tenia 17 anys i ja llegia llibres contra el nazisme. Jo no sabia... jo els veia, els mirava i veia camps de concentració **????** "hasta" després de la guerra. Doncs ell "antes" de la guerra ja tenia llibrets que venien d'Argentina! Que aquí la República els tenia prohibits els llibres comunistes, venien de l'Argentina, perquè ells no s'ho creien de que els nazis fessin tot això, no s'ho creien o no volien que ens ho creguessin el poble, perquè també ens van amagar el que van volguer, perquè els francesos no el sabien? Els anglesos no ho sabien que aquells homes s'armaven "hasta" els dents? Lo que passa que com que venien armes al capital l'interessava que comprés...